

Barbara Kutkowska

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

ROLA DORADZTWA ROLNICZEGO WE WDRAŻANIU PROGRAMÓW ROLNOŚRODOWISKOWYCH*

THE ROLE OF AGRICULTURAL EXTENSION IN IMPLEMENTATION OF AGRIENVIRONMENTAL PROGRAMMES

Słowa kluczowe: doradztwo rolnicze, programy rolnośrodowiskowe, gospodarstwa, Dolny Śląsk
Key words: agricultural advisory, agrienvironmental programmes, farms, Lower Silesia

Synopsis. W opracowaniu przedstawiono wyniki badań ankietowych 100 gospodarstw dolnośląskich realizujących programy rolnośrodowiskowe. Celem tych badań było określenie roli instytucji doradztwa rolniczego w procesach wdrażania tych programów. Opisano także działalność Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w tym zakresie.

Wstęp

Reforma Wspólnej Polityki Rolnej z 1992 roku zwana „Reformą McSharrego” wprowadziła instrumenty, których zadaniem było niwelowanie negatywnych skutków intensyfikacji i specjalizacji produkcji rolnej dla środowiska przyrodniczego, zwłaszcza degradacji gleb, zanieczyszczenia wód i powietrza, ograniczania różnorodności biologicznej i zubożenia krajobrazu. Należały do nich: modyfikacja funduszy strukturalnych, wprowadzenie ograniczeń poziomu produkcji, systemy odłogowania i tzw. instrumenty towarzyszące WPR. W ramach środków towarzyszących WPR zaproponowano program zalesiania gruntów rolnych oraz programy rolnośrodowiskowe [Liro 2000, Niewęgłowska 2002, 2005].

Wdrażanie programów rolnośrodowiskowych do praktyki rolniczej rozpoczęto w UE od roku 1993 przez poszczególne kraje członkowskie [Klisowska 2001] [Rozporządzenie Rady 1257/99/WE z 17 maja 1999 r. i Rozporządzenie Rady 1750/99/WE z 23 lipca 1999 r.]. Udział tych krajów w programach jest obligatoryjny, za ich realizację odpowiadają upoważnione agendy rządowe, natomiast udział rolników jest dobrowolny.

Po 2004 roku także polscy rolnicy uzyskali możliwość wprowadzenia do gospodarstw programów rolnośrodowiskowych. Według Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r. były one częścią Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2004-2006) jako działanie „Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawa dobrostanu zwierząt”. Gospodarstwa usytuowane na obszarach gmin, w tzw. strefach priorytetowych realizować mogły jeden z siedmiu pakietów rolnośrodowiskowych: rolnictwo zrównoważone, rolnictwo ekologiczne¹, utrzymanie łąk ekstensywnych, utrzymanie pastwisk ekstensywnych, ochrona gleb i wód, strefy buforowe oraz ochrona rodzimych ras zwierząt gospodarskich. Za wprowadzenie tych pakietów rolnik otrzymuje rekompensatę finansową w formie rocznej płatności. W Polsce w latach 2004-2006 dopłaty do programów rolnośrodowiskowych wypłacono do powierzchni ok. 1 mln ha UR. Z takiego wsparcia skorzystało 71 tys. rolników, najwięcej z województw: lubelskiego i wielkopolskiego, najmniej z opolskiego i śląskiego. Największą popularnością cieszył się pakiet „Ochrona gleb i wód” oraz „utrzymanie łąk ekstensywnych” [Wstępna analiza... 2009].

W latach 2007-2013 pakiety rolnośrodowiskowe proponowane są jako działanie osi 2 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich – „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich”. I obejmuje ono 9 pakietów. W stosunku do obowiązujących w poprzednim okresie programowania, wprowadzono nowe propozycje związane z gospodarowaniem na obszarach „Natura 2000” i ochroną zagrożonych ras zwierząt gospodarskich oraz lokalnych odmian roślin. Zrezygnowano również ze stref priorytetowych. Programy te mogą być zatem realizowane przez rolników na terenie całego kraju. Alokacja środków finansowych z budżetu UE na lata 2007-2013 określono na 2,3 mld euro, natomiast przewidywana liczba beneficjentów to 200 tys. rolników.

* Artykuł powstał w wyniku realizacji projektu finansowanego przez MNiSW pt. „Znaczenie służb doradczych w przemianach gospodarstw rolnych po 2004 roku”, nr 2378/B/H03/2008/35

¹ Pakiety: rolnictwo zrównoważone i rolnictwo ekologiczne mogą być realizowane na terenie całego kraju.

„Program rolnośrodowiskowy” jest jednym z trudniejszych i bardziej nowatorskich działań wdrażanych w ramach WPR. Opracowanie jego założeń uwzględniających w pełni przyrodniczo-ekonomiczne uwarunkowania krajowe, a także wprowadzenie do gospodarstw wymaga głębokiej i wszechstronnej wiedzy rolniczej, biologicznej, z zakresu ochrony środowiska i genetyki. Było to i jest możliwe dzięki wykwalifikowanej kadrze ośrodków doradztwa rolniczego [Kania 2008, Gugala 2007, Czubak, Sadowski 2010]. Sporządzanie planów działalności rolnośrodowiskowej, pomoc w prowadzeniu bieżącej dokumentacji, szkolenia, porady bezpośrednio to działania służb rolnych umożliwiające popularyzację tych programów i wprowadzenie ich na szeroką skalę w Polsce. Ze względu na wysokie wymagania merytoryczne, gospodarstwami rolnośrodowiskowymi opiekują się wyspecjalizowani doradcy rolnośrodowiskowi zarejestrowani w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Centrum to jest instytucją odpowiedzialną za prowadzenie szkoleń i egzaminów dla kandydatów na tego rodzaju ekspertów. Doradcy rolnośrodowiskowi świadczą usługi doradcze związane z „Programem rolnośrodowiskowym” na podstawie Rozporządzenia MRiRW z 7 maja 2008 r. w sprawie szkoleń dla podmiotów. Są to osoby z wyższym wykształceniem, o określonym ukierunkowaniu, legitymujące się odpowiednim stażem na stanowisku doradczym, które ukończyły stosowne szkolenia i zdały egzamin na doradcę rolnośrodowiskowego. Obecnie na liście krajowej znajduje się ponad 1900 takich doradców, w tym z województwa dolnośląskiego – 88. Prawie wszyscy związani są zawodowo z Dolnośląskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

Metodyka badań

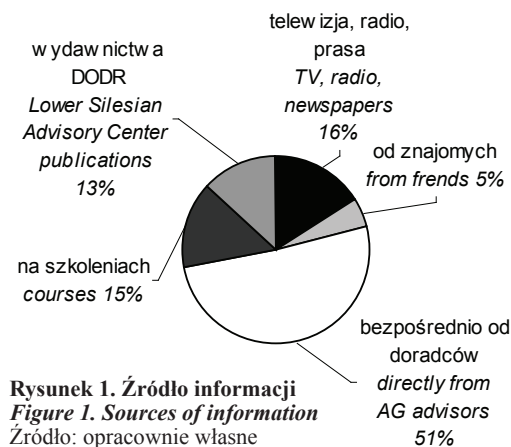
W 2009 roku badaniom ankietowym poddano 100 gospodarstw rolniczych realizujących pakiety programów rolnośrodowiskowych położonych na terenie woj. dolnośląskiego. Celem badań była ocena roli doradztwa w funkcjonowaniu programów rolnośrodowiskowych na poziomie pojedynczego gospodarstwa. Spośród prawie 1400 gospodarstw dolnośląskich prowadzących te programy, losowo wybrano 100 takich obiektów, uwzględniając ich lokalizację przestrzenną. Rozkład liczebności próby badawczej w subregionach woj. dolnośląskiego odpowiada rozmieszczeniu całej populacji tych obiektów. Dla potrzeb tego badania opracowano formularz kwestionariusza wywiadu. Informacje zdobywano drogą wywiadu bezpośredniego. Zakres pracy doradców rolnośrodowiskowych zatrudnionych w DODR we Wrocławiu przeanalizowano, wykorzystując do tego celu sprawozdanie z realizacji „Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu z 2009 roku” (metoda dokumentacyjna).

Wyniki badań

Wytypowane do badań gospodarstwa położone są w czterech subregionach woj. dolnośląskiego, najwięcej z nich (44 obiekty) znajduje w rejonie sudeckim i w subregionie intensywnego rolnictwa (33 gospodarstwa), a także na terenie Parku Krajobrazowego Doliny Baryczy i Borów Dolnośląskich (23 gospodarstwa). Większość z nich zlokalizowana jest na terenach o wysokich walorach przyrodniczych: w parkach krajobrazowych, na obszarach „Natura 2000”, a także innych o dużym znaczeniu dla rozwoju turystyki wiejskiej. Są to gospodarstwa obszarowo większe od przeciętnych w województwie [Kutkowska 2008]. Prowadzone są one przez rolników w wieku powyżej 40 lat (75%), gospodarstw o około 20-letnim stażu zawodowym w rolnictwie.

Jak wykazały badania, podstawowym źródłem informacji o programach rolnośrodowiskowych dla rolnika był doradca (rys. 1). To on dzięki bezpośrednim kontaktom z użytkownikami gospodarstw zachęcał ich do

wprowadzania pakietów rolnośrodowiskowych, jako alternatywnego sposobu prowadzenia działalności rolniczej. Rolnicy dowiadawali się o tych programach również na szkoleniach i z broszur oraz z innych wydawnictw publikowanych przez Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu. Większość, ankietowanych rolników (80%) po raz pierwszy dowiedziała się o programach rolnośrodowiskowych właśnie za pośrednictwem instytucji doradztwa rolniczego. Pozostała część respondentów uzyskała tę informację drogą popularnych środków przekazu (telewizji, radiu, prasie), także od znajomych. Bezpośrednie kontakty z doradcą i wydawnictwa DODR były źródłem informacji dla gospodarstw obszarowo większych – powyżej 20 ha, natomiast radio, telewizja, prasa, a także znajomi wskazywali na taką możliwość prowadzenia produkcji użytkownikom gospodarstw o areale do 20 ha (tab. 1).

Rysunek 1. Źródło informacji
Figure 1. Sources of information

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 1. Źródła informacji o programach rolnośrodowiskowych wg grup obszarowych
 Table 1. Source of informations about agri-environmental programmes due to area groups

Grupa obszarowa [ha]/ Area group	Źródła informacji [%]/Source of information [%]				
	bezpośrednio od doradcy/directly from advisor	na szkoleniach/on courses	wydawnictwa DODR aac/publications	telewizja, radio, prasa/TV, radio newspapers	od znajomych/ from friends
do 10	20	9	20	17	40
10-20	18	37	10	50	40
20-50	42	19	30	17	20
> 50	20	35	40	17	0
Razem/Total	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Uzyskane od doradców informacje były podstawą do podjęcia przez rolników decyzji o wprowadzeniu pakietów rolnośrodowiskowych. Zdecydowały o tym fakcie głównie względy finansowe, czyli możliwość uzyskania dotacji pieniężnych, ale także aspekt ochrony środowiska i chęć wytwarzania zdrowej żywności (rys. 2).

Podjęcie się prowadzenia pakietów rolnośrodowiskowych wymaga nabycia często dla rolników nowej wiedzy. Służą temu szkolenia organizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego. W szkoleniach tych uczestniczyło jedynie około połowy respondentów. Liczba szkoleń odbytych przez nich była zróżnicowana, od 1 do 16 kursów szkoleniowych. Przeciętny rolnik uczestniczył w 2-3 szkoleniach trwających 11-20 godzin (tab. 2).

Podstawą prawidłowego finansowania gospodarstw rolnośrodowiskowych są kontakty bezpośrednie rolnika z wyspecjalizowanym doradcą. Większość rolników (80%) ankietowanych spotyka się z nimi nie rzadziej niż raz na kwartał, a 40% w każdym miesiącu (rys. 3).

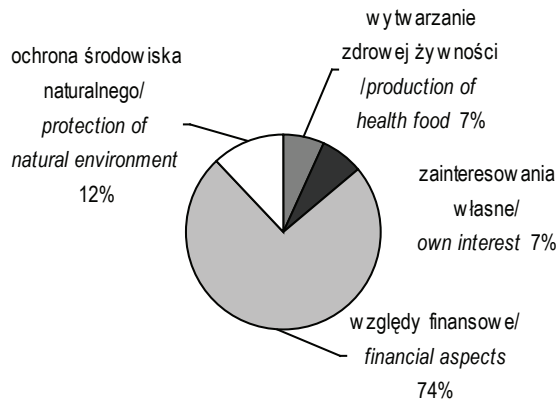
Kontakty te, według opinii ankietowanych, absorbowały 6-10% ogólnej liczby godzin pracy rolnika w gospodarstwie w ciągu roku, jako mniej pracowite oceniający wskazali prowadzenie dokumentacji rolnośrodowiskowej i uczestnictwo w szkoleniach na ten temat (tab. 3).

Jak wspomniano wcześniej, kluczową rolę we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwie pełnią ośrodki doradztwa rolniczego. Formy aktywności służb doradczych w tym zakresie są różnorodne. Na przykładzie pracy Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu można stwierdzić, że do podstawowych obowiązków należą: opracowywanie planów rolnośrodowiskowych oraz pomoc w wypełnianiu wniosków o płatności, doradztwo indywidualne, szkolenia, seminaria i wyjazdy szkoleniowe, działalność wydawnicza oraz promowanie tej formy działalności w gospodarstwach (tab. 4). Głównymi odbiorcami tej pomocy są przede wszystkim rolnicy z woj. dolnośląskiego, ale również pracownicy wybranych ośrodków doradztwa rolniczego, którzy nie uzyskali certyfikatu doradcy rolnośrodowiskowego.

Tabela 2. Uczestnictwo rolników w szkoleniach związanych z programami rolnośrodowiskowymi
 Table 2. Participation of farmers in courses connected to agrienvironmental programmes

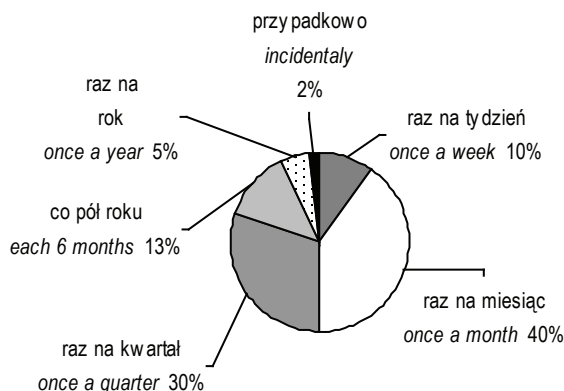
Grupa obszarowa [ha]/ Area group	Uczestnictwo [%]/ Participation [%]	Liczba szkoleń/ Number of courses	Śr. liczba szkoleń/ Average number of courses	Orientacyjna liczba godzin/ Approximate number of hours	Śr. orientacyjna liczba godzin/ Average approximate number of hours
do 10 ha	55	1-16	3,6	4-80	19,0
10-20 ha	44	1-3	1,9	3-30	11,0
20-50 ha	49	1-10	3,0	3-80	20,0
> 50 ha	67	2-5	2,9	4-24	11,0

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Rysunek 2. Motywacje wprowadzenia działalności rolnośrodowiskowej
 Figure 2. Motivations of implementation of agrienvironmental activity

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Rysunek 3. Częstotliwość bezpośrednich kontaktów rolnika z doradcą rolnośrodowiskowym

Figure 3. Frequency of direct contacts of farmer with agrienvironmental advisor

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 3. Zaangażowanie czasu pracy rolnika w prowadzenie dokumentacji, szkolenia i kontakty z doradcami rolnośrodowiskowymi

Table 3. Commitment of farmer's time in book keeping, courses and contacts with agri environmental advisors

Wyszczególnienie / Specification	% liczby godzin pracy w gospodarstwie rolnym w roku / Share of work hours in farm (yearly)
Prowadzenie dokumentacji rolnośrod./ Recording of agrienvironment documentary	5-7
Uczestnictwo w szkoleniach/ Participation i courses	4-6
Kontakty z doradcą/Contacts with advisor	6-10

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabel 4. Przykłady działalności DODR we Wrocławiu w zakresie wdrażania programów rolnośrodowiskowych w 2009 roku

Table 4. Examples of Agricultural Extension Center activities in Wrocław in the range of agrienvironment al program mes implementation in 2009

Wyszczególnienie/ Specification	Forma pracy doradczej/ Form of advisory work	Liczba/ Number	Odbiorcy/ Incumbent
Opracowanie planów rolnośrodowiskowych/ Agrienvironment al study	doradca – plan/ advisor – plan	306	rolnicy/ farmers
Promowanie „Programów rolnośrodowiskowych” 2007-2013/Promotions of Agrienvironment programmes 2007-2013	szkolenia	121	rolnicy, doradcy/ farmers, advisors
Pomoc w przygotowaniu wniosków rolnośrodowiskowych/Help within agrienvironment al programmes	doradztwo indywidualne – wniosek/Individual advisory – application	534	rolnicy/ farmers
Opieka nad gospodarstwem realizującym „Program rolnośrodowiskowy”/Protectorship on farms realizing agrienvironment al programme	doradztwo indywidualne/ individual advisory	1179	rolnicy/ farmers
Organizacja wyjazdów szkoleniowych krajowych i zagranicznych do gospodarstw rolnośrodowiskowych/ Organization of national and international course trips to agri environment farms	wyjazdy, szkolenia/ trips, courses	69	rolnicy, doradcy/ farmers, advisors
Prowadzenie informacji na temat realizowanych programów rolnośrodowiskowych/Leading of information on the area of agrienvironment programmes	rejestr/register	1	doradcy/ advisors
Przygotowanie i opracowanie wykładów na temat programów rolnośrodowiskowych/Preparing and operations of lectures from the range of agrienvironment all programmes	wykład/lecture	8	doradcy/ advisors
Opracowywanie broszur/Preparing of brochures	ulotki/leaflets	6000	doradcy/ advisors
Prowadzenie poradnictwa z zakresu działań PROW 2007-2013 osi 2/Advisory leadership from the range of RADP 2007-2013 axis 2.	doradztwo indywidualne/ individual advisory	3077	doradcy/ advisors

Źródło: sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 r.

Source: report from realization of Advisory Activity Programme AAC in Wrocław for 2009 year

Podsumowanie

Instytucja doradztwa rolniczego w Polsce ma podstawowe znaczenie we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach. Do tego celu tworzona jest kadra wysoko wykwalifikowanych doradców rolnośrodowiskowych. Badania ankietowe dotyczące roli ośrodków doradztwa rolniczego w tym procesie prowadzone w 100 gospodarstwach rolnośrodowiskowych woj. dolnośląskiego prowadzą do następujących wniosków.

1. Podstawowym źródłem informacji dla większości rolników o programach rolnośrodowiskowych są ośrodki doradztwa rolniczego. Tylko co piąty z nich dowiadywał się o tym z telewizji, radia, prasy lub od znajomych. Informacje te uzyskane zostały przede wszystkim dzięki kontaktom indywidualnym rolnika z doradcą.
2. Uzyskane od doradców informacje były podstawą do podjęcia przez rolników decyzji o wprowadzeniu pakietów rolnośrodowiskowych. Zdecydowały o tym fakcie jednak głównie względy finansowe, czyli możliwość uzyskania dotacji pieniężnych, ale także aspekt ochrony środowiska i chęć wytwarzania zdrowej żywności.
3. Podstawową formą pracy doradczej są szkolenia organizowane przez ODR-y. W szkoleniach dotyczących programów rolnośrodowiskowych uczestniczyło jedynie około połowy respondentów. Przeciętny rolnik uczestniczył w 2-3 szkoleniach trwających 11-20 godzin.
4. Duże znaczenie w prawidłowym wdrażaniu pakietów rolnośrodowiskowych mają kontakty bezpośrednie rolnika z wyspecjalizowanym doradcą. To oni opracowują plany rolnośrodowiskowe dla gospodarstw, pomagają w wypełnianiu wniosków o płatności, kontrolują prawidłowość prowadzonej wymaganej dokumentacji, a także udzielają bieżących porad. Większość ankietowanych rolników spotyka się z nimi nie rzadziej niż raz na kwartał, w tym prawie połowa w każdym miesiącu.
5. Kontakty z doradcami, według opinii ankietowanych, absorbowały 6-10% ogólnej liczby godzin pracy rolnika w gospodarstwie w ciągu roku.

Literatura

- Czubak W., Sadowski A. 2010: Rola doradztwa rolniczego we wdrażaniu mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, t. 97, z. 4, 36-44.
- Czudec A., Zajac D. 2010: Znaczenie programów rolnośrodowiskowych we wdrażaniu form wielofunkcyjnego rolnictwa. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, z. 3, 51-60.
- Gulaga M. 2007: Ośrodki Doradztwa Rolniczego jako ogniwo rozwoju obszarów wiejskich. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 2.
- Kania J. 2008: Wybrane efekty doradztwa rolniczego we wdrażaniu instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. X, z. 1.
- Klisowska A. 2001: Miejsce programów rolnośrodowiskowych w polityce rolnej po integracji Polski z Unią Europejską. *Więś i Rolnictwo*, 3(112), 71-86.
- Kutkowska B. 2008: Realizacja programów rolnośrodowiskowych na terenie Dolnego Śląska w latach 2004-2006 ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o wysokich walorach przyrodniczych. *Ochrona Środowiska i Zasobów Natury*, 35/36, 44-47.
- Liro A. 2000: Ochrona środowiska w rolnictwie. Wyd. FAPA, Warszawa, 1-59.
- Liro A. 2003: Program rolnośrodowiskowy jako instrument rozwoju wsi i ekologizacji polskiego rolnictwa. *Więś i Rolnictwo*, 2(119), 96-117.
- Niewęglowska G. 2002: Przygotowanie polskich rolników do uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IV, z. 6, 127-131.
- Niewęglowska G. 2005: Zdolność rodzinnych gospodarstw rolnych do realizacji programu rolnośrodowiskowego. *Studia i Monografie*, 130, 7-203.
- Rozporządzenie MRiRW z 7 maja 2008 r. w sprawie szkoleń dla podmiotów, których dotyczą działania objęte Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 oraz doradzania odnośnie dokumentacji nierolniczej dla uzyskania pomocy finansowej. Dz.U. 2008, Nr 89, poz. 545.
- Rozporządzenie Rady 1257/99/WE z 17 maja 1999 r. dotyczące wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej.
- Rozporządzenie Rady 1750/99/WE z 23 lipca 1999 r. ustalające szczegóły wprowadzenia w życie Rozporządzenia Rady 1257/99/WE w sprawie wsparcia rozwoju wsi.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętych planem rozwoju obszarów wiejskich. Dz.U. Nr 174 poz. 1809.
- Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. 2009: MRiROW, cz. 2, Warszawa, 18.

Summary

In the study the results of questionnaire obtained from 100 Lower – Silesian farms implementing agri – environmental programmes have been presented. The aim of the study was qualification of extension role in implementation of this processes. The extension service was the main source information for farmers about the programmes. The participation of farmers in courses and from the range of agri environment advisor has been also evaluated.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Barbara Kutkowska
 Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
 Pl. Grunwaldzki 24, 50-363 Wrocław
 tel. (71) 320 17 83, e-mail: barbara.kutkowska@up.wroc.pl